

Kuus tähist eesti kirjakeele arengu teel

Külli Habicht (Tartu Ülikool, kulli.habicht@ut.ee)

Ettekanne annab ülevaate eesti kirjakeele arengu sõlmpunktidest, alustades ajast, mil eesti keelt pandi kirja juhumärkmetena muukeelsetes allikates (Henriku Liivimaa kroonika), ja jõudes rahvusliku ärkamise eelse ajani, mil kirjakeele arendamisega hakkasid tegelema eestlased (Friedrich Reinhold Kreutzwald). Vahepealne pikk periood 16. sajandist kuni 19. sajandi alguseni on peamiselt saksa kirikutegelaste kujundatud võõrmõjulise kirjakeele aeg. Ka seda perioodi iseloomustab pidev püüdlus rahvakeelele lähedasema ja kohalikele arusaadavama keelekasutuse poole.

Keskendutakse eri perioodide oluliste autorite keelekasutusele ja jälgitakse, kuidas see peegeldab oma aega ja olusid ning kuidas on kirjutatud keel muutunud. Ühtlasi püütakse vastata küsimusele, miks on vaja ka praegu vana kirjakeelt uurida ja mida need teadmised annavad ühiskonna, keele ja kultuuri mõistmisel.

Ülevaate aluseks on valitud kuus ilmekat teksti nii eesti kirjakeele eelajast kui ka selle peaaegu 500-aastaselt arenguteelt. Tekstid on võetud Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpusest (vakk.ut.ee).

1. Kirjakeele eelaeg: **Läti Henriku** kroonika 1224–1227.
    ➤ *Laula! Laula! Pappi.*
2. Trükitud kirjasõna algus: **Wanraddi-Koelli katekismus** 1535.
    ➤ *Pane syen heesty techtel / piddap se üx ello olema ninck egkewe / syes eb pidda
    *kyndlest surm / **köhenret** / ninck **porkwhawd** enemb yelles / **eranesz** / keick möeda*
    */ olema /**
3. Esimene keeleõpetus ja trükitud kirikukäsiraamatud: **Heinrich Stahli** grammatika 1637 ja kiriklikud teosed 1632–1638; 1641–1649.

*kümme, ses uskus peab elama, et nemad alwemad on kui need kümme? - Ei mitte, wennad, seda ei pea nemad mitte; aga nemad **peawad tundma saama**, et neil üks kallis warandus on, mis nende talu-poea põlwe otse kui kullaga **ületõmbab**. Sestinane warandus on teie päritud rahwa-laulud ja juttud, mis teile awalikult õpetawad, et teil niisama palju loodud waimu wara oli antud, kui teiste rahwa sugudele. /../ **Saab** kooli õppetud kaugemale **ulatama**, kül siis ärkab meie sugust ka mehi, kes lauludele ilusamaid wiisid oskawad sobitada, et neid mitte enam kõiki **ühe nootide järel** ei laulda. (Kreutzwald 1861)*

Keelekasutuse muutumine peegeldab ühiskonna arengut ja hoiakuid, esilduvaid tekstiliike ja eeskujukeelte mõju ning näitab üksikautorite panust kirjakeele arendamisse. Tekstide põhjal näeme kirjaviisi ühtlustumist ja lihtsustumist aja jooksul: 17. sajandi lõpul kasutusele tulnud esimene ühtlustatud kirjaviis, vana kirjaviis, asendub 19. sajandi keskel uue, tänapäevasele lähedase kirjaviisiga. Uurimise seisukohalt pakub huvi vanade tekstide sõnavara ja sõnade tähenduse muutumine ajas, samuti vormide ja lauseehituse varieerumine. Võõrmõjulise keelekasutuse uurimine avab keele kontaktialtimad valdkonnad, mille teadmisest on kasu ka tulevikus toimuvate keelemuutuste prognoosimisel. Niisiis on vana kirjakeele periood oluline ühenduslülil mineviku ja tänapäeva vahel ning vanad tekstid tänuväärne uurimisaines, mis aitab mõista kirjakeele arengu seaduspärasusi ja arendamise võimalusi.